

NOTES SOBRE ELS PROFILIPISTES DE L'ANTIC COMTAT DE BESALÚ DURANT LA GUERRA DELS SEGADORS (1640-1652)

Jordi Vidal i Pla

INTRODUCCIÓ

Aquest treball que exposo en aquestes ratlles, és una aplicació localitzada en els territoris de l'Antic Comtat de Besalú, dels resultats d'una tesi de llicenciatura, presentada a l'Universitat de Barcelona l'any 1981 ⁽¹⁾, que presentava com a hipòtesi de treball, intentar demostrar com una bona part de la noblesa catalana, defugint del seu interès nacional, s'exilià passant a augmentar les files del partidaris de Felip IV.

A Catalunya, la separació de la monarquia hispànica, i el pas a la sobirania del rei Francès, procés, que en els seus aspectes formals, no dura més d'una setmana ⁽²⁾, té com a conseqüència directe l'exili, sovint voluntari, a cops forçós, de part de la "Classe dirigent" que s'anirà definint políticament per l'existència d'unes bases socio-econòmiques específiques. Els exiliats seran, en part, grans i mitjans senyors feudals, "*señores de vasallos*" diuen els documents, en algunes ocasions castellans, que a la vegada dominaven l'aparell administratiu de la monarquia hispànica al Principat i als Comtats. Cognoms com Cardona, Rocabertí, Aitona, Sagarriga, Oms etc.. en són exemples clars.

Hom podria pensar que l'exili es podria produir automàticament amb els esdeveniments revolucionaris de 1640, observem en canvi que el fet de l'exili, no està tan relacionat amb la por als moviments populars, i si ho està amb la pràctica política de l'aparell de govern franco-català que es consolida a partir de la instal·lació del sistema virregnal francès d'ençà 1641.

Trets fonamentals de l'exili, a part de la identificació dels exiliats amb els elements més ben situats políticament, social i econòmic del món català són: l'apropament d'aquells a la Cort, i l'augment generalitzat de prestigi social, i sovint polític que fa que l'exili es converteixi alhora en un mèrit per la puja d'escons dins de la piràmide social d'Antic Règim.

ELS EXILIATS AL COMTAT DE BESALÚ

El primer problema que podem tenir a l'hora de veure com afecta l'exili als senyors territorials que d'alguna manera dominen en el segle XVII les contrades de l'antic Comtat de Besalú, és definir els límits d'aquesta demarcació. He considerat com integrats en el territori del Comtat de Besalú, la comarca de la Garrotxa, les contrades orientals de l'Alt Empordà, i el sector Septentrional de la comarca del Gironès ⁽⁴⁾. Tot seguint les mateixes indicacions, no he considerat dins de l'Estudi dos dels territoris més importants d'aquesta zona, com són el Ves-

comtat de Rocaberti i el Comtat d'Empúries que sempre han estat considerades apart del Comtat de Besalú; demarcacions aquelles que són les territorialment més extenses de la zona, i els senyors de les quals, el Vescomte de Perelada i la Duquessa de Cardona, varen gaudir de l'estatut d'exiliats.

Els senyors territorials de qui tinc constància del seu exili, i que exercien el seu poder territorial i jurídic sobre aquesta zona són:

Berenguer d'Oms Baró de Santa Pau, que té sota la seva jurisdicció les localitats de Santa Pau, Batet de la Serra, Sant Julià de Mont, Sant Esteve de Llàmana, Sant Aniol de Finestres i Santa Maria de Finestres.

Els Comtes de Montagut, i més especialment la Comtessa Gerònima Llull de Cabrera, senyora jurisdiccional de Montagut de Fluvià, Castellfollit de la Roca, Sant Joan les Fonts, Begudà, Castellar de la Muntanya i les Preses.

El Bisbe senyor de Bàscara i de Dosquers.

Ramón Sagarriga senyor de Pontós, Romanyà de l'Empordà, Creixells, i Borrassà.

Miquel Salvà de Vallgornera, senyor de Vilanat.

Lluís de Montcada, Marquès d'Aitona, senyor de Sant Esteve d'en Bas, Joanetas, Falgars d'en Bas, Puigpardines, Sant Privat d'en Bas, el Mallol, les Preses, la Pinya i Riudaura ⁽⁵⁾.

Intentarem ara observar l'evolució d'alguns d'aquests senyors territorials, buscant com a tret fonamental l'exili. Intentarem amb aquestes notes donar una descripció de l'exili, del seus problemes, així com marcar unes normes (Ascens social, recerca de càrrecs, supressió d'ajuts...) que afecten a la major part dels exiliats.

BERENGUER D'OMS

Aquest personatge, que participà en els esdeveniments de 1640 com a Tinent del Capità General, Duc de Cardona, Virrei de Catalunya, va fugir cap a Gènova després de "*haber sido perseguido en Cathalunya assí de los sediciosos como de los franceses, que unos y otros afectaron en que yo no me señalava en la rebelión*" ⁽⁶⁾. Aquest noble doncs, marca una diferenciació clara en els protagonistes de la "*revolta catalana*", i no serà aquesta l'única vegada que el dit noble faci aquesta distinció. Els francesos, sembla que ajudats per gent "*de la terra*", el varen anar a buscar, però Berenguer d'Oms resistí tancat al castell de Santa Pau, fins que finalment va haver de fugir per les muntanyes de la Garrotxa, i el 1642, es va presentar junt amb Josep Pinós i Jeroni d'Argensola davant l'ambaixador reial a Gènova, Juan de Eraso, que els va ajudar com als altres catalans que arribaven a aquella ciutat italiana en aquella època.

Els territoris d'aquest personatge són bastant extensos. Al Rosselló té 17 "*lugares de vasallos*" que abans de començar la guerra li donaven uns 5.000 ducats anuals de renda, mentre que de la baronia de Santa Pau en treia 2.500 ⁽⁷⁾. Per les seves rendes, se'l pot considerar com un dels nobles més importants de Catalunya, tenint en compte la classificació feta per Eva SERRA, per J.H. ELLIOTT i per mi mateix ⁽⁸⁾.

Just arribat a Gènova, demana ésser tingut en compte en qualsevol ocupació

sota les directrius polítiques de Madrid. El rei, seguint el dictàmen del Consell d'Aragó no "*lo emplea que si los catalanes rebeldes le viesen empleado en el servicio de V. Mjd. le sequestrarían su hacienda, y con esto ninguna cosa se le podría dar que le fuese de más provecho que el fruto de su hacienda*" (9). Quedant però de tota manera a disposició de Felipe de Silva que manava un dels exèrcits que lluitava a la frontera catalana. Com altres exiliats desconeixem la seva actació entre 1645 i 1652, data de la caiguda de Barcelona. En aquest any el trovem com a noble català que "*podría entrar en la pretensión*" d'obtenir títol reial (10).

Malgrat que no va aconseguir cap títol nobiliari, és ja en aquesta època Batlle General de Catalunya. Des d'aquesta posició es relacionà en diferents moments amb la Cort, mitjançant el Consell d'Aragó, i quasi sempre en petició de càrrecs per als seus recomanats (11). Demana també la "*futura*" del seu càrrec pel seu nét però el rei l'atorgà abans a J. Rocabertí amb la condició que quan es morís aquest, la successió del càrrec vagi a parar a Ramon d'Oms nét d'aquell (12). Veiem ací, una representació d'una sèrie d'exiliats que varen ésser beneficiats amb els càrrecs administratius reials un cop acabada la guerra.

L'ofici de Batlle General, no compensà però, les pèrdues en terres d'aquesta família. Per una banda a 1653, la hisenda del Rosselló estava arruinada, i a més ocupada pel francès, i la hisenda de la Garrotxa, estava en "*poder de miqueletes y otros pícaros*" (13). Aquesta ocupació, de la qual sols podem estreure el seu caràcter social, devia ésser forta, ja que malgrat el càrrec de Batlle General "*estoy imposibilitado de valerme della ni llegarme allá para hacer justicia de gente ruin de la que ay oy arta abundancia*" (14). Aquesta situació de poc control sobre el patrimoni va tenir repercussions força llargues i que són bastant comunes a bona part dels filipistes que tenien possessions feudals a Catalunya i que seria interessant conèixer, no sols pels efectes sobre els propietaris, sinó per tal d'entendre les possibles variacions que sobre les relacions de domini senyor-vassall es produïren en aquesta guerra.

Cal destacar que les reclamacions d'aquesta família, com tantes altres, respecte a la terra, varen superar en molt l'àmbit bèl·lic. Així Ramon d'Oms i de Santa Pau es queixa encara a 1669, de la pèrdua que per al seu patrimoni representa la Pau dels Pirineus (15). Anys abans, i com tantes altres famílies del Rosselló, va haver de vendre la seva hisenda en aquesta contrada a un súbdit del rei francès, i és prou evident, que en aquestes condicions, el preu quedava molt per sota del que hom pot considerar un preu just. En un dels inacabables memorials, el net de l'esmentat D. Berenguer estima en 200.000 ducats de plata el que ha perdut la hisenda de la família en 30 anys de confiscacions (16).

MIQUEL SALVÀ DE VALLGORNERA

Miquel Salvà de Vallgornera, senyor de Vilanat, Regent de la Tresoreria de Catalunya des de 1639, és un personatge que pel paper que va desenvolupar dins del conflicte, mereixeria una biografia més completa que les poques notes que ací podré aportar. Aquest personatge és potser entre tots els exiliats, de qui he pogut trobar un major nombre de memorials en el Consell d'Aragó. Malgrat això, aquests no són prou explícits com hom voldria.

No coneixem la seva actuació a l'estiu i tardor de 1640, no figura així mateix com a participant en les Corts d'en Pau Claris. Si sabem però, que en la primavera de 1641, arribava a Saragossa, i escrivia el seu primer memorial al rei. Com en el cas d'altres exiliats, cal retenir la data de marxa per tal de valorar la seva actuació anterior. El pas de Catalunya a la sobirania francesa sembla una causa fonamental: *"luego que Catalunya faltando a su reconocimiento negó a S.Mjd. su obligación, aventurado al mayor riesgo me vine a este lugar"* (17).

També com altres catalans, oferí els seus serveis a Felip IV. Aquest però, li diu en primer lloc que esperi, esmentat *"la multiplicación de personas en esta Corte de aquella nación"* (18). Un mes més tard però, i veient que continuava demanant des de Saragossa, com altres catalans, *"ayudas de costa"* i *"Alimentos"* (19) i altres honors, el va fer anar a Madrid, ja que d'una banda no es vol crear el precedent de donar *"alimentos"* a fora de la Cort, i d'altra *"porque por la calidad de la moneda seran menos los socorros que los que se les hubiere de dar estando en Zaragoza"* (20). Un cop a Madrid, i des del Novembre de 1641 fins a 1643, adreça al rei uns quants memorials (21) pels quals aconseguix la pensió de 1000 Rals de *"Alimentos"* mensuals, aconseguint també per la seva dona uns *"alimentos"* de 500 Rls. El juny de 1642, se l'obligà, junt amb altres *"ministros de Catalunya"*, és a dir amb altres membres de l'administració reial a Catalunya, a anar-s'en al front a *"servir"* i ja a 1643 ens el trobem a l'Audència, que es formà en aquets anys a Lleida. Per anar-hi però demana una *"Ayuda de Costa"* de 3000 Rls. dels quals li són concedits 1000 Rls, així com els manteniments dels *"Alimentos"* que cobrava a Madrid. La causa fonamental d'aquesta necessitat d'ajut és *"que per aora no podía cobrar lo que monta su officio, mientras duran las alteraciones"* (22). El rei acceptà la concessió de l'ajut, però obligant a les arquees de l'exèrcit a fer la despesa.

Malgrat la quantitat de concessions reials favorables a les peticions de Miquel Salvà de Vallgornera, a la pràctica aquestes no eren realitzades, i el nostre personatge, com tants d'altres va arribar a passar problemes econòmics. Per un memorial del maig de 1643, coneixem que no els hi ha pagat ni els 1000 Rls d'*"Ayuda de costa"* promesos a la marxa de Saragossa, ni els que havia de pagar l'exèrcit. Així mateix, la seva muller que cobrava 500 Rls al mes no els va poder cobrar d'ençà la seva marxa. Aquestes circumstàncies, varen fer que la situació econòmica de Miquel Salvà de Vallgornera anés minvant, arribant en 1643 a estar endeutat. Aquest és el motiu que el fa marxar altre cop cap a Madrid. El rei concedeix tot el que li és demanat, però no crec que aquestes resolucions reials fossin massa efectives, perquè onze mesos després, a l'Abril de 1644 encara es planteja el mateix problema de la no cobrança, encara que una mica afeblit (23). L'última notícia que tenim de la seva actuació abans del setge de Barcelona, data de 1645 quan estant a Lleida *"como los demás ministros de la Audiencia"* (24) demana llicència que li és concedida, per anar-s'en a Saragossa a recuperar-se d'una malaltia. La importància d'aquest personatge, però comença a evidenciar-se en els memorials i actuacions posteriors a 1652. A partir d'ara pot exercir en profunditat el càrrec pel que està nomenat des de 1644 *"sequestrador de los bienes y haciendas de Cathalanes inobedientes"*. (25) Se'l pot considerar un punt fonamental en l'estudi de les repercussions que la guerra va tenir sobre les hisendes d'alguns catalans. La

importància política d'aquest personatge és prou evident, a l'observar que és designat pel rei, com a delegat de Catalunya -junt amb Josep Romeu i Ferran- en les negociacions que conclouren amb el Tractat dels Pirineus. La obtenció d'aquest càrrec és la confirmació d'un prestigi social, i de la puja dins de la jerarquia administrativa catalana. L'exemple és més clar en l'informe que Joan Josep d'Àustria adreça al Consell d'Aragó recomenant-lo per a un títol nobiliari ⁽²⁶⁾, i la conseqüència 30 anys més tard, a 1682, de l'obtenció del Marquesat de Vilanat, Marquesat que obté quan Miquel Salvà és Virrei de Mallorca i regent del Consell d'Aragó. En aquest cas l'ascens social i "*professional*" de l'exiliat és prou demostrada.

RAMON SAGARRIGA I ALEMANY.

Ramon Sagarriga i Alemany, marxa de Catalunya, amb el seu cosí Lluís Icart de Queralt, fill del Virrei de Catalunya, mort en els esdeveniments del Corpus de Sang de 1640.

Nomès arribar a Madrid, el 1640, demana una comanda de qualsevol de les tres ordes militars castellanes, així com l'ofici de "*Mestre Racional*" que té el seu sogre Guerau de Guardiola ⁽²⁷⁾. Les traves burocràtiques faran però que cap d'aquestes pretensions siguin considerades, ja que al 18 de juliol de 1641 torna a demanar el mateix, afegint-hi ara la "*futura*" del virregnat de Mallorca.

Com a altres catalans a Madrid i per petició reial, informa a Felip IV sobre la situació al Principat, i les solucions polítiques i militars per resoldre el conflicte ⁽²⁸⁾. També com altres catalans demana un seguit d'"*ayudas de costa*" i d'"*alimentos*", tant per a ell com per a la seva dona, que malgrat el beneplàcit reial no li són pagats. Els deutes reials envers Ramon Sagarriga seran el 1645 de 20.000 Rls; com a solució d'aquesta li són concedits dos ciutadanats Honrats de Mallorca "*para beneficiar*" és a dir per vendre.

Ramon Sagarriga que el 1653, declara haver perdut més de 200.000 ducats de renda en les seves possessions de l'Alt Empordà i del Rosselló, i segons D. Joan Josep d'Àustria, virrei de Catalunya té dos "*lugares que se llaman el uno Ponts y el otro Borrassà, que le rinden 300 escudos de renta al año*" ⁽²⁹⁾. Aquests mèrits més la seva actuació durant la sublevació catalana són cosiderats per pretendre el títol de Marquès així com "*una plaza de capa y espada*" en el Consell d'Aragó. Com altres exiliats ell no va poder disfrutar de l'honor del títol però sí en canvi el seu fill Ramon Sagarriga i de la Puente que a partir del 20 de novembre de 1691 es titula Comte de Creixell.

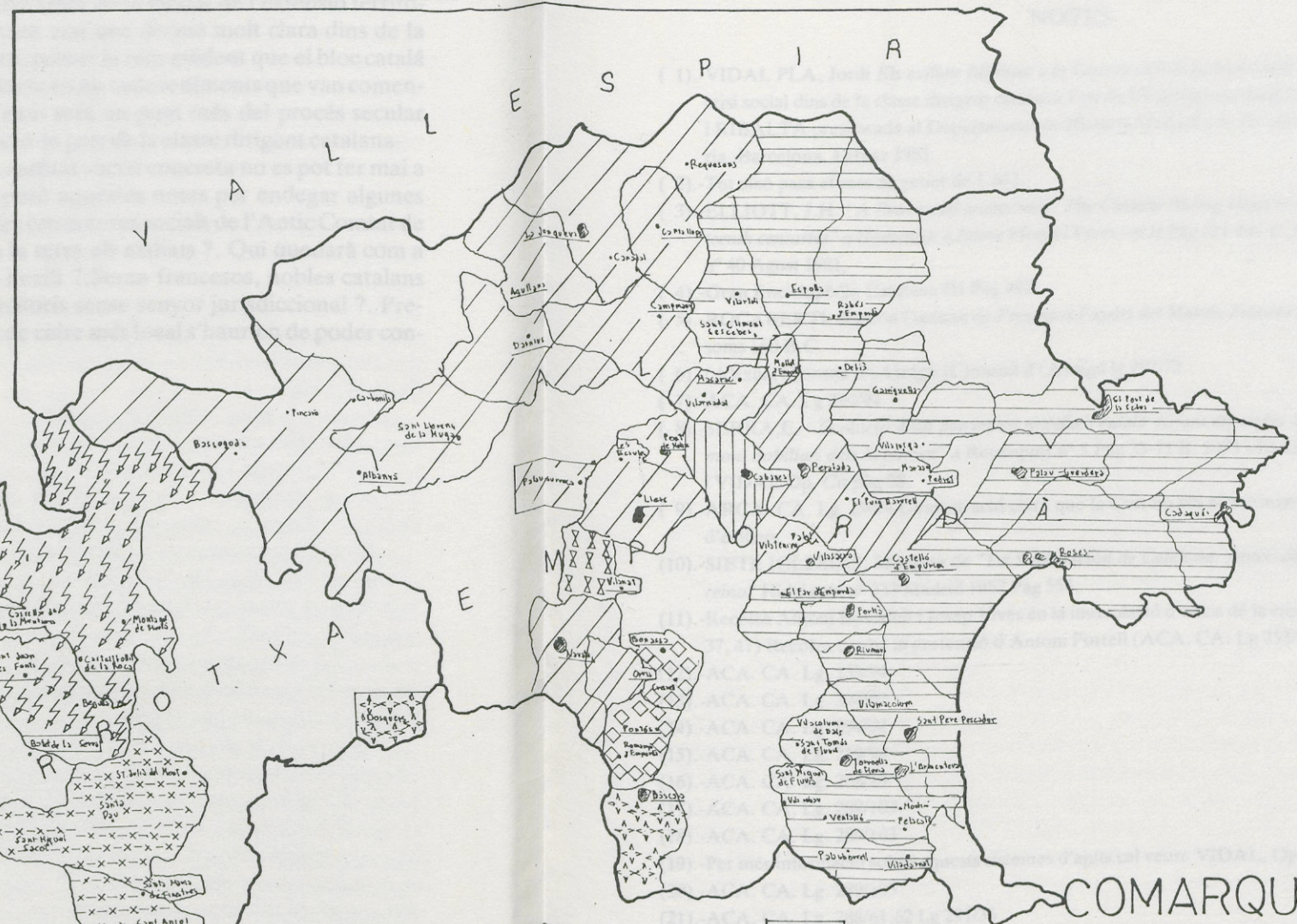
Un cop més l'exili i la terra han estat forces suficients per aconseguir l'augment de la importància social d'un membre de la noblesa catalana.

Altres exiliats com el Bisbe de Girona, Els Comtes de Montagut, o el Marquès d'Aitona, no seguiran les normes comunes d'altres exiliats (exili, penúria, apropament a la Cort, castellanització, tornada i augment social..), tant per la seva anterior trajectòria (castellanització anterior al conflicte) com per la peculiaritat dels seus càrrecs (Bisbe de..).

Amb aquestes petites notes biogràfiques sols he volgut destacar com part dels senyors jurisdiccionals més importants dels territoris de l'antic comtat de Besalú,

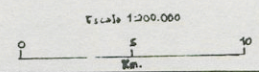
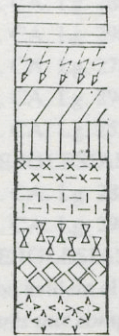
a l'igual que molts altres de tota Catalunya (més de la meitat de l'extensió territorial) hagueren de marxar a l'exili, marcant així una divisió molt clara dins de la classe dirigent catalana, i com una mostra, potser la més evident que el bloc català no mostrava una ideologia i pràctica unitària en els esdeveniments que van començar a partir de 1640. Per mi el fet de l'exili serà un punt més del procés secular d'apropament a la Cort i de castellanització de part de la classe dirigent catalana.

Sé que l'apropament històric a una realitat social concreta no es pot fer mai a partir d'una realitat política, serveixin però aquestes notes per endegar algunes preguntes que podrien fer entenedores les estructures socials de l'Antic Comtat de Besalú en el segle XVII. Com dominen la terra els exiliats?. Qui quedarà com a senyor d'aquests territoris mentre duri l'exili?. Seran francesos, nobles catalans partidaris de la Generalitat, o seràn territoris sense senyor jurisdiccional?. Preguntes aquestes que amb documentació de caire més local s'haurien de poder contestar ⁽³⁰⁾.

COMARQUES de
ALT EMPORDÀ
GARROTXA

TERRITÒRIS DE LA DUCQUESA DE CARDONA
 COMTESSA DE MONTAGUT
 DEL COMTE DE PERALADA
 MARQUÈS D'AITONA
 DE BERENGUER DE GMS
 LLUÍS DESCATLLAR
 MIQUEL SALVA
 RAMON GAGARRIGA
 DEL BISBE DE GIRONA

NOTES

- (1).-VIDAL PLA, Jordi *Els exiliats filipistes a la Guerra dels Segadors (1640-52)* Un estudi sobre la crisi social dins de la classe dirigent catalana Tesi de Llicenciatura dirigida pel Dr. Pere MOLAS i RIBALTA presentada al Departament de Història Moderna de Facultat de Geografia i Història. Barcelona. Febrer 1981.
- (2).-Tot això pasa el mes de gener de 1.641.
- (3).-ELLIOTT, J.H. "*A Provincial aristocracy. The Catalan Ruling Class in the sixteenth and seventeenth centuries*" a *Homenaje a Jaime Vicens i Vives vol II* Pàg 125-141 B. 1967 Traduït a L'Avenc n° 40 Agost 1981.
- (4).-Gran Enciclopèdia Catalana III Pàg 497.
- (5).-ROÇABERTÍ, Ramón Dalmau de *Presagios Fatales del Mando Francés* Saragossa 1646 F. Bonsons 150 B.C.
- (6).- (A)rxiu (C)orona d'(A)ragó (C)onsell d'(A)ragó lg 292/72.
- (7).-ACA. CA. Lg 294/94.
- (8).-SERRA, E. "*Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El Patrimoni nobiliari dels Setmenat*" a *Recerques* n° 5 Pàg 33-71 B. 1975 i ELLIOTT OP. Cit. pàg 542 i VIDAL Op. Cit pàg 88.
- (9).-ARCA. CA. Lg. 294/4 Demostració clara que la Cort no vol ni pot mantenir a un gran nombre d'exiliats.
- (10).-SIETE IGLESIAS, Marquès de "*La Sublevación de Cataluña. Antecedentes de unos títulos del reino*" Hidalguía n° 233 Madrid 1957 Pàg 554.
- (11).-Recolza Antoni Boxadell i Josep Vives en la insaculació d'oficis de la ciutat (ACA. CA Lg. 249/37, 41) Recolza també la pretensió d'Antoni Portell (ACA. CA. Lg 253/9).
- (12).-ACA. CA. Lg. 253/94
- (13).-ACA. CA. Lg. 294/94
- (14).-ACA. CA. Lg. 294/94
- (15).-ACA. CA. Lg. 219/98
- (16).-ACA. CA. Lg. 208/18
- (17).-ACA. CA. Lg. 289/103
- (18).-ACA. CA. Lg. 289/103
- (19).-Per més informació sobre aquests sistemes d'ajuts cal veure VIDAL, Op. Cit Pàg. 105-120
- (20).-ACA. CA. Lg. 289/103
- (21).-ACA. CA. Lg. 288/61,62 Lg 291/36
- (22).-ACA. CA. Lg. 290/122
- (23).-ACA. CA. Lg. 278/122
- (24).-ACA. CA. Lg. 294/87
- (25).-ACA. CA. Lg. 252/92
- (26).-SIETE IGLESIAS, Marquès de Op. Cit Pàg 548
- (27).-ACA. CA. Lg. 288/105
- (28).-ACA. CA. Lg. 290/113
- (29).-SIETE IGLESIAS, Marquès de Op. Cit. Pàg 551
- (30).-És prou evident el silenci de MONSALVATGE Y FOSSAS, Fco "*Noticias históricas: Santa Pau y lugares que componían su antigua baronía*" T III Olot 1981 sobre la Guerra dels Segadors en la baronia de Santa Pau.